| تاریخ دریافت:۱۳۹۴/۰۷/۲۶ | تاریخ پذیرش:۱۳۹۵/۰۵/۲۳ |

تبیین و مقایسهٔ مبانی نظری مدیریت دانش از دیدگاه اسلام و غرب

مهدی حمزه‌پور
استادیار و عضو هیئت علمی گروه صنعتی دانشکده معارف اسلامی و مدیریت دانشگاه امام صادق(ع) (نویسنده مسئول)
mhamzehpoor@isu.ac.ir

مجتبی جوادی
دانشجوی کارشناسی ارشد معارف اسلامی و مدیریت دولتی دانشگاه امام صادق (علیه السلام) و عضو مرکز رشد دانشگاه. تهران. ایران.
javadiisu@gmail.com

چکیده

نخستین منبع راهبردی انسان‌ها و سازمان‌ها در این عصر، دانش محسوب می‌شود و سازمان‌هایی موفق هستند که به ایجاد دانش جدید بپردازند، آن را به شکلی گسترده در سراسر سازمان خود توزیع کنند و به‌سرعت این دانش جدید را به فناوری و محصولات جدید تبدیل کنند. جوامع علمی و تجاری هر دو بر این باورند که سازمان‌ها با قدرت دانش می‌توانند برتری‌های بلندمدت خود را در عرصه‌های رقابتی حفظ کنند. جهت موفقیت سازمان‌ها در این زمینه و دستیابی به قدرت دانش، شناخت مبانی معرفت‌شناسی و فلسفی مدیریت دانش امری ضروری به‌نظر می‌رسد.

فلسفهٔ مدیریت دانش به‌عنوان یک رشته هم در دیدگاه اسلامی و هم در دیدگاه غربی شناخته شده است و می‌تواند به‌عنوان منبع اقتصاد، قدرت و رفاه شناخته شود. تمرکز بر روی فلسفهٔ مدیریت دانش و مقایسهٔ دیدگاه سنتی و مدرن آن

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

منجربه کشـف راه‌های جدیدی می‌شـود که دانش ازطریق آن شناخته، مدیریت و اعمال می‌شـود. در دیدگاه رایج غربی منبع نهایی دانش، انسـان است؛ درحالی‌که در دیدگاه اسـلام، منبع نهایی دانش خداوند است. اسـلام کامل‌ترین ویژگی‌های معرفتی را دارد و هیچ مکتبی به اندازهٔ اسـلام برای دانش، معرفت و آگاهی ارزش قائل نیسـت و هیچ دینی مانند دین مبین اسـلام، انسان‌ها را از خطر جهل بر حذر نداشته است.

هدف این مقاله تبیین مبانی معرفت‌شناسـی و فلسفی مدیریت دانش در غرب و بازخوانی و مقایسهٔ آن براساس معرفت‌شناسی دینی و مبانی اسلام است. پس از درک عمیق تفاوت ماهوی مدیریت دانش در غرب و اسلام، زمینه برای جایگزینی مبانی معرفت‌شناسی دینی با مبانی موجود فراهم می‌شود.

کلیدواژه‌ها: دانش، مدیریت دانش، مدیریت دانش اسـلامی، مبانی فلسفی، معرفت‌شناسی.

مقدمه

دورنمای تاریخی از مدیریت دانش به این مطلب اشاره دارد که مدیریت دانایی، خواسته‌ای تاریخی بوده اسـت. دانایی شـامل دانستن و دلایل دانسـتن به‌کمک فلاسـفهٔ غربی به‌صورت مدون، شاید هزار سـال قبل ایجاد شده است. همچنین، فلاسـفهٔ شرقی یک مشارکت هم‌اندازه در تدوین دانایی داشته‌اند، اگرچه بیشتر تأکید آنان بر دریافت هدایت‌های روحانی و زندگی مذهبی بوده است.

در حـال حاضـر تمامـی علائم و نشـانه‌های آغاز دوران نوین بـا عنوان عصـر دانایی به‌خوبی احسـاس می‌شـود. در این عصر معیار ارزشـیابی کشورها و سهم‌بندی‌شـان در تولید علم به میزان دانش و اطلاعات جدیدی است که بر روی شبکه‌های جهانی قرار می‌دهند و به‌صورت بهینه به‌کار می‌برند. در این عصر، اقتصاد دانش‌بنیان ظهور یافت که مشخصهٔ جامعه‌ای جدید با عنوان جامعهٔ فراصنعتی است.

مدیریت دانش یکی از موضوعات نسبتاً نوظهور و محصول دههٔ ۱۹۷۰ به بعد به‌شمار می‌رود. دانشمندانی مانند پیتردراکر[1] در بحث «ارتقای دانش و اطلاعات»، و پیترسنگ[2] با طرح «سازمان‌های یادگیرنـده» به ایـن موضوع علمی کمک کردند. وسـیع‌ترین کار تحقیقاتی در زمینهٔ مدیریت دانش

1. Peter Drucker.
2. Peter Senge.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

را در سـال ۱۹۹۵، آقایان نوناکا[1] و تاکچی در سـازمان خلق دانش به نام «چگونه شرکت‌های ژاپنی نـوآوری و پویایی را به‌وجود می‌آورنـد؟» انجام داده‌اند (منطقی و اکبـری، ۱۳۹۲). به‌طور عمده، این تلاش‌ها ازسـوی دانشـمندان غیرمسـلمان انجام گرفته است. با جسـت‌وجو در ادبیات قلمرو مطالعات مدیریت دانش، مشـخص شد که شـمار اندکی از محققان در زمینهٔ مدیریت دانش دینی (اسلامی) فعالیت می‌کنند و خلأ تحقیقاتی در این زمینه کاملاً مشهود است. برای نمونه عبدالغفار و آونگ[2] (۲۰۰۹) در تحقیقی کوشـیده‌اند اثرات مدیریت دانش را در دعوت اسلامی بررسی کنند و محمـود البکیر[3] (۲۰۱۱) تلاش‌هایی در جهت مفهوم‌سـازی مدیریت دانش اسـلامی انجام داده اسـت. تحقیقات دیگر به اهمیت مسـئلهٔ دانش و مفهوم آن در قرآن پرداخته‌اند و به‌طور مسـتقیم به مسئلهٔ مدیریت دانش توجهی نداشته‌اند.

تبیین خط سیر تأثیرپذیری مدیریت دانش از تئوری دانش و چگونگی تأثیرگذاری معرفت‌شناسی بـر قلمـرو علم مدیریت دانش اهمیت خاصی دارد؛ چراکه اگر این خط سـیر کاملاً روشـن شـود، زمینـهٔ تحقق هدف بازخوانی و بازسـازی این رشـته براسـاس معرفت‌شناسـی‌های رقیب، ازجمله معرفت‌شناسـی دینـی فراهم می‌شـود و علاوه‌بر افـزودن به غنای این رشـته، ما را به‌سـوی تدوین «نظریـهٔ مدیریـت دانش دین‌بنیان» و تحقق عملی مدیریت دانش براسـاس این نظریه در فرهنگ و تمدن ایرانی‌ـاسـلامی نزدیک می‌کند. بدون شـک مدیریت دانشی که هم مبانی آن برگرفته از مبانی معرفت‌شناسـی غرب و هم مسـائل آن با مسـائل فرهنگ و تمدن دینی ما سـنخیت نداشـته باشد، مشـکلی از مشـکلات مدیریتی جامعه ما را حل نخواهد کرد. در ادبیات مدیریت دانش به این‌گونه مسـائل نظری و بنیادی کمتر پرداخته شـده اسـت و اکثر مطالعات و تحقیقات به‌صورت یک‌طرفه صرفـاً عمل‌گرایانه و کارکردگرایانه اسـت که ریشـه در پارادایم اثبات‌گراییِ مسـلط بر علم مدرن و تمدن غرب دارد.

بـا توجـه به ضرورت تکمیل چرخهٔ حیات یـا فرایند مدیریت دانش، ایـن تحقیق تلاش دارد به بررسـی فرایند مدیریت دانش با الهام از منابع اسـلامی و مقایسـهٔ مبانی معرفت‌شناسـی و فلسفی دانش و مدیریت آن در وضعیت موجود در تمدن غرب بپردازد. ضرورت تحقیق با رویکرد اسلامی این است که آموزه‌های اسلام ظرفیت مناسبی در طرح، تکوین و تکمیل فرایند مدیریت دانش دارد که تاکنون به‌صورت مدون، منسجم و مستقل از متون اسلامی استخراج نشده است.

1. Nonaka.
2. Abdul Ghafar & Awang.
3. Muhamadul Bakir.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

مفهوم دانش و مدیریت دانش

۱-۱. اهمیت و تعریف دانش

امروزه دانش، اهمیت فراوانی در اشـتغال زایی، ایجـاد ارزش افزوده و ... دارد. دانش در عصر اطلاعاتی از مهم‌ترین مواد برای سـرآغاز همه امور فردی و اجتماعی است که در صورت فقدان آن شاهد رکود خواهیم بود. دیدگاه دیون پورت[1]، دانش «ترکیب سیال و متغیری از تجربیات، ارزش‌ها، اطلاعـات محیطـی و بینش تخصصی اسـت که چهارچوبی برای ارزشـیابی و تلفیـق تجربیات و اطلاعـات جدید فراهم می‌کند». بلاکـر[2] نیز دانش را موضوعی چندلایه، پیچیـده، پویا و انتزاعی تعریف می‌کند که در ذهن انسان قرار دارد.

۱-۲. چیستی مدیریت دانش

مدیریت دانش به معنای فعالیت‌های خلق، کسـب، اخـذ، طبقه‌بندی و به‌کارگیری دانش برای افزایش سـطح یادگیری و عملکرد سازمانی است؛ به‌عبارت‌دیگر، فرایندی است که سازمان طی آن از سـرمایه‌های دانش و فکری خود و دیگران ارزش افزوده می‌آفریند. در تعریف مدیریت دانش در فرهنگ اصطلاحات تخصصی آمده اسـت: مدیریت دانش عبارت از فرایند نظام‌مند جسـت‌وجو، انتخاب، سازماندهی، پالایش و نمایش اطلاعات است؛ به طریقی که درک کارکنان در زمینهٔ خاص بهبـود و اصلاح شـود و سـازمان بصیرت و درک بهتری از تجربیات خود کسـب کنـد. فرایندهای مدیریت دانش در حل مسئله، یادگیری پویا، برنامه‌ریزی راهبردی، تصمیم‌گیری و محافظت دارایی هوشـی از فرسـودگی و تباهی به سـازمان کمک می‌کند و به انعطاف‌پذیری فزاینده و افزایش هوش سازمانی منجر می‌شود(ایزدیان و همکاران، ۱۳۹۲: ص ۶۴).

نگاه فرایندی به سیستم مدیریت دانش در سازمان، به‌ویژه در سازمان‌های مبتنی‌بر دانش باعث می‌شود تا هم جایگاه این فرایند، متناسب با مأموریت سازمان، به‌خوبی و به‌درستی تعریف و تبیین شود و در نقشهٔ فرایندهای سازمان ارتباط و تعامل آن با سایر فرایندهای سازمانی به‌خوبی مشخص و تعریف شـود و هم اینکه شـاخص‌های اثربخشـی و کارایی برای فرایند تعریف شـود و مجموعه فعالیت‌هایـی که باعـث تبدیل ورودی‌های فرایند بـه خروجی‌های آن می‌شـود و منابع و امکانات موردنیاز برای این فعالیت‌ها، کاملاً مشـخص شـوند و درنتیجه بتوان با محاسبه و پایش شاخص‌ها

1. Port.
2. Blocker.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

در جهت هدف‌گذاری و بهبود فعالیت‌های دانش در سازمان اقدام کرد (اعرابی و موسوی، ۱۳۸۸: ص ۵۱).

مدیریت دانش بر سه موضوع اصلی انسان، ساختار و فناوری تأکید دارد و سعی دارد تا با ایجاد ساختار مناسب و زیرساختارهای فناوری لازم در سازمان و با محور قراردادن انسان، با تولید و استفادهٔ صحیح از منابع دانش به اهداف سازمانی دست یابد (ایزدیان و همکاران، ۱۳۹۲، ص۶۶). مدیریت دانش فرایندی چالش‌برانگیز است؛ زیرا شناخت ارزش واقعی آن دشوار بوده و به‌کارگیری مطلوب آن به‌گونه‌ای که برای سازمان ایجاد مزیت رقابتی کند، دشوارتر است. اینک مدیران تلاش می‌کنند ازطریق مدیریت دانش، دانش انباشته در ذهن اعضای سازمان را استخراج کرده و آن را در میان تمامی افراد تسهیم کنند. در این حالت دانش ذخیره‌شده در سیستم، تبدیل به یک منبع قابل استفادهٔ دائمی شده و مزیت رقابتی پایدار جهت سازمان فراهم می‌کند (Wiig.Karl :1999، p87).

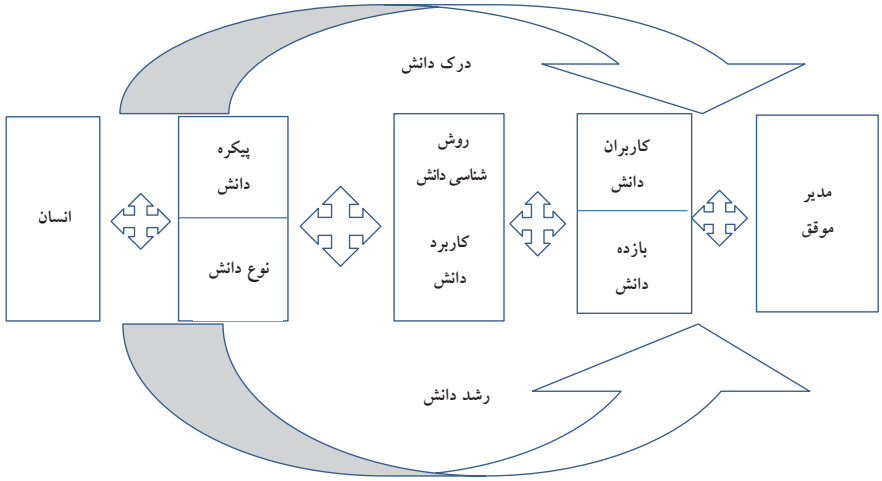
۳-۱. الگوی کارکردی مدیریت دانش

الگوی کارکردی مدیریت دانش را می‌توان مطابق شکل ۱ در نظر گرفت. این شکل کارکرد عملیاتی مدیریت دانش را در کمک به کاربران آن به منظور دستیابی به اهداف توسعه‌ای و موفقیت در فعالیت‌ها نشان می‌دهد. واقعیت پیکرهٔ دانش در اینجا مجموعه‌ای از واژگان و اصطلاحات و اطلاعات متنی خلاصه و بدون متن نیست. هریک از عناصر، که زیر فرایند عملیات مدیریت دانش را عرضه می‌کند به شکل یک فلش چهارسویه نمایش داده شده که نمایانگر مبادلهٔ دانش میان دو یا چند فرد است؛ در حالتی که افراد به هم نزدیک می‌شوند و موفقیت‌های خود را در به‌کارگیری دانش و کاربردهای عملی و موفق آن بیان می‌کنند. مدیریت دانش می‌تواند به‌عنوان ابزاری برای ذخیره، بازیابی، گسترش و مدیریت اطلاعات مربوط به نیازهای کاربر استفاده شود. مطابق این الگو، هرگونه موفقیتی در هر عملکرد انسان (مدیر موفق)، بازدهی از درک دانش و رشد دانش او است؛ هرچند به‌عنوان یک انسان، ممکن است او برای دستیابی به موفقیت تحت تأثیر وضعیتی خاص یا محدودیت مجبور به دستکاری پیکرهٔ دانش، روش‌شناسی دانش و یا تغییر کاربران دانش شود (محمد بکیر[1]، ۲۰۱۳: ص ۳۶۵).

1. Muhamadul Bakir Hj. Yaakub.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

کاربران دانش	UK=Users of knowledge	انسان	M=MAN
بازدهٔ دانش	OK=Output of Knowledge	پیکرهٔ دانش	BK=Body Knowledge
رشد دانش	KG=Knowledge Growth	نوع دانش	TK=Type of Knowledge
درک دانش	KU=Understanding of Knowledge	روش‌شناسی دانش	MK=Methodology of Knowledge
مدیر موفق	SM=Successful Manager	کاربرد دانش	AK=Application of Knowledge

شکل ۱. الگوی کارکردی مدیریت دانش (محمد بکر،۲۰۱۳؛ ص ۳۶۵)

۱. مبانی معرفت‌شناختی و فلسفی مدیریت دانش

در ابتدای این بخش به یک مدل مفهومی(شکل ۲) اشاره می‌کنیم که نشانگر تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم مبانی معرفت‌شناختی و فلسفی بر مدیریت دانش است. این مدل حاصل پژوهش حسنعلی نعمتی شمس‌آباد و همکاران (۱۳۹۴: ص ۴۰) است. در این مدل مفهومی مدیریت دانش متأثر از تئوری دانش، پارادایم‌های کلان اجتماعی-تمدنی، پارادایم مدیریت دانش و پارادایم‌های علوم مرتبط با مدیریت دانش است.

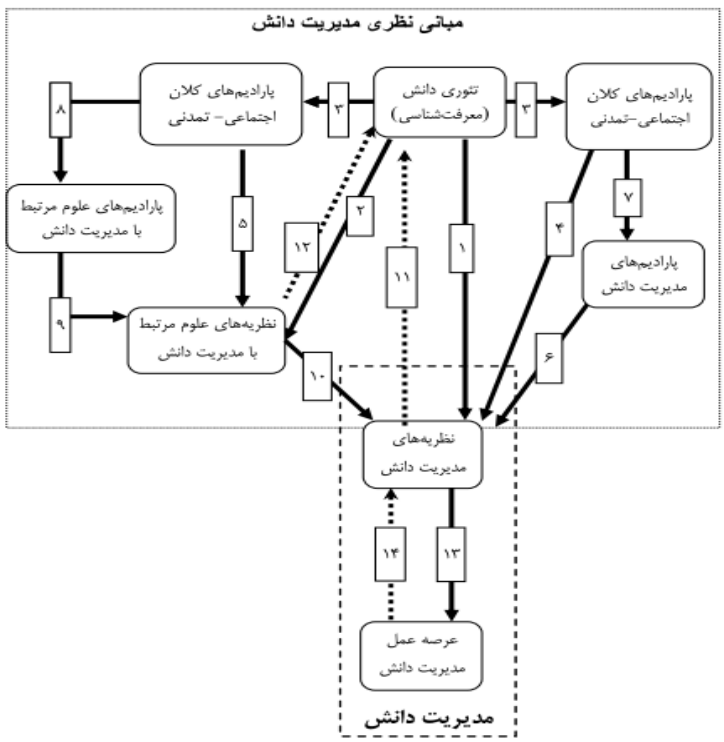
تقریباً غیرممکن است، متنی اصیل به منظور آشنایی با مدیریت دانش وجود داشته باشد که در آن از فلسفه ذکری نشده باشد (Aarons, 2004: p393). اکثر متون مربوط به مدیریت دانش مملو از

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

ارجاع به فلاسفه و فلسفه‌ها است. با وجود اشارهٔ متون اصلی مدیریت دانش به فلاسفه و تئوری‌های فلسـفی، به‌سـختی می‌توان متونی را یافت که در جزئیات امر، بین معرفت‌شناسـی و شیوهٔ عمل در مدیریت دانش روابط کاملاً روشـن و معینی برقرار کرده باشـند. گویا با وجـود این رابطه و اعتراف صاحب‌نظران مدیریت دانش دربارهٔ آن، تبیین دقیق این رابطه کار ساده‌ای نیست (نعمتی شمس آباد و همکاران، ۱۳۹۴: ص ۲۷).

برخی از صاحب‌نظران(Aarons, 2004) معتقدند:

«به‌طورکلی بسـیاری از بحث‌های سـنتی فلسـفه (فلسـفهٔ تحلیلی غرب) برای کاربردی‌شدن در قلمـرو مدیریـت دانـش محدویت دارنـد؛ چراکـه ارجحیت آنها تمرکـز بر تولیـد دانش فردی یا شـخصی اسـت و دربارهٔ به اشـتراک‌گذاری و کاربرد دانـش در یک بافت مشـارکتی و همکارانه بحث نمی‌کنند».

شکل ۲. مدل مفهومی تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم معرفت‌شناسی بر مدیریت دانش

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

از نظر آرونز[1] در عرصهٔ فلسـفه، آن تئوریِ فلسـفی برای وظایف مدیریت دانش مناسـب است که بتواند تمایز بین اشـکال گوناگون دانش (دانش نفس‌الامری، دانش عملی، دانش ضمنی، دانش تکنولوژیکـی)[2] و رابطـهٔ بیـن آنها را در عمـل تبیین کند. این تئوری فلسـفی باید به فهـم ما دربارهٔ فرایندهای زیرین و اساسـی مدیریت دانش کمک کند. درخواسـت مدیریت دانش از فلسفه چنین چیزی اسـت. این درخواسـت می‌تواند بین مبانی مدیریت دانش و یک تئوری فلسفی رابطهٔ خوبی برقرار کند .(Aarons, 2004: p395)

با مطالعهٔ کارهای ریشـه‌ای و تئوری‌هـای پایهٔ مدیریت دانش، به‌ویژه کارهای افراد سرشـناس و نظریه‌پـردازان مدیریـت دانش مانند اسـویبی[3] (۱۹۹۴) و نوناکا و تاکهاوچـی[4] (۱۹۹۵،۱۹۹۴) می‌توان فهمید که کارهای پیشرو در قلمرو مدیریت دانش بر روی بینش‌های فلسفی عمیقی بنا شده و بینش‌های فلسفی همچنان در قلمرو مدیریت دانش کارساز است.

رابطهٔ بین فلسفه و مدیریت دانش را می‌توان با تحقیق دربارهٔ چگونگی «تعریف دانش» و مفهوم آن در هریک از این دو رشته (فلسفه و مدیریت دانش)، آغاز کرد و به این سؤال پاسخ داد که چرا این مفهوم برای هریک از این دو رشته مهم و معنی‌دار است و هر رشته دربارهٔ این مفهوم چه می‌گویند؟

از دیدگاه سـنت فلسفهٔ تحلیلی غرب[5]، که بیشـتر ادبیات مدیریت دانش تحت تأثیر آن (به‌ویژه تحـت تأثیر شـرح دکارتی از دانـش و پیروان او) اسـت، دانش عبارت از یک بـاور صادق و موجه انفرادی (شخصی)[6] است. در این دیدگاه برای اینکه اصالتاً چیزی را بدانید اولاً باید آن را باور داشته باشید، ثانیاً باید توجیه خوبی برای «درستی» این باور بیاورید و آن باور واقعاً و در حقیقت امر، باید درست باشد. ترجیح رویکرد سنتی معرفت‌شناسی ـ یا تئوری دانش ـ این است که دانش چیست و به‌جای اینکه در جسـت‌وجوی چگونگی خلق یا استفاده از دانش باشد، درپی این است که چگونه می‌توان هویت دانش را احراز یا آن را شناسایی کرد.

ازنظر آرونز (2004: p397) این رویکرد به دانش، آشکارا با تعاریفی که نوعاً در ادبیات مدیریت دانش وجود دارد، مغایر است. بررسی تعاریف دانش توسط برخی از صاحب‌نظران مدیریت دانش

1. Aarons.
2. Factua knowledge, Practical knowledge, Tacit knowledge, and Technological knowledge.
3. Sveiby.
4. Nonaka & Takeuchi.
5. Western Analytic tradition of philosophy.
6. an individual's true, justified belief.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

ازجملـه رومیزن[1] (2002: p288)، دیونپورت و پروسـاک[2] (1998: p5) ایـن نظر را تأیید می‌کند که در مدیریت دانش، به دانش از منظر باورِ شـخصیِ صادقِ موجه نگاه نمی‌شود، بلکه تصور می‌شود دانـش یک ابـزار عملی برای چهارچوب‌بندی تجربیات، به اشـتراک‌گذاری بینش‌ها و همکاری در وظایـف عملی اسـت. از منظر مدیریـت دانش، دانش چیزی بیـش از فهمِ فـردی از واقعیت‌های درست جهان است. دانش در این نگاه ابزاری عملی برای دست‌کاری و کنترل جهان است. از همین نقطه‌نظر اسـت که ایواری[3] (2000: p261) این چهار خصوصیت را برای دانش پیشـنهاد می‌کند که دانش همگانی اسـت؛ دانش فعالیتی‌ـخصوصی اسـت؛ دانش توزیع شـده است؛ دانش فرهنگی ـ تاریخی است[4].

همان‌طـور کـه مشـاهده می‌شـود بـرای ایجـاد انسـجام فکری بیـن تعریـف دانـش از نگاه معرفت‌شناسـی در سنت تحلیلی غرب و بین آنچه در مدیریت دانشِ موجود در تمدن غرب مرسوم اسـت با دشـواری‌های بنیادی روبه‌رو هسـتیم. تفاوت اصلی به این واقعیت برمی‌گردد که فلاسـفهٔ تحلیلی از ابتدا درگیر مسئلهٔ شکاکیت بوده‌اند، درحالی‌که مدیریت دانش در جست‌وجوی دانش از حیث عمل‌گرایی اسـت. این یک تفاوت بنیادی اسـت و باعث مفهوم‌سازی کاملاً متفاوت از دانش و اهمیت آن در قلمرو مطالعات مدیریت دانش شده است.

باوجـود این اختلاف در تعاریف دانش در فلسـفهٔ غرب و مدیریت دانـش، نمی‌توان رابطهٔ بین معرفت‌شناسی غرب و مدیریت دانش موجود در تمدن غرب را نادیده گرفت. در این معرفت‌شناسی به مسئلهٔ «صدق» و رابطهٔ دانش با واقعیت‌های مادی جهان توجه شده و مدیریت دانش می‌تواند از این ایده اسـتفاده کند؛ درحالی‌که به نظر می‌رسـد در تعاریف مدیریت دانش از دانش، رابطهٔ دانش با ایدهٔ «صدق» از دست رفته است. مطابق با تعاریف مدیریت دانش، دانش بیشتر شبیه باور است (این باور ممکن اسـت از هر طریقی به‌دست آمده باشـد) و جنبهٔ مهمِ موجه‌بودن و صادق‌بودن که لازمهٔ دانش است ازدست‌رفته و نادیده گرفته شده است. درصورتی‌که این دیدگاه در مدیریت دانش گسـترش یابد، مدیریت دانش همان «مدیریت باور» یا «مدیریت تجربه» است و استفاده از عنوان مدیریت دانش برای این رشته محل اشکال است.

1. Rumizen.
2. Davenport & Prusak.
3. Iivari.
4. Knowledge is communal. Knowledge is activity-specific. Knowledge is distributed. Knowledge is cultural-historical.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

باوجـود اینکه ادبیات مدیریت دانش بیشـتر تحت تأثیر فلسـفهٔ تحلیلی اسـت، در تئوری‌های دانشـی که اخیراً مطرح شـده و تاحدودی متناسب با رویکرد قاره‌ای است، ایده‌هایی وجود دارد که مدیریت دانش می‌تواند از آنها اسـتفاده کند. به‌عنـوان نمونه، نگاه هرمونتیکی به دانش و ایده‌ای که دانش را به‌عنوان یک عمل اجتماعی[1] مطرح می‌کند، در مباحث مربوط به تولید و اسـتفاده از دانش کاربرد دارد (Aarons, 2004: p400).

آرونـز که رشـتهٔ اصلی او فلسـفه و عضو «مکتب علمـی مدیریت اطلاعات و سیسـتم‌ها» در دانشگاه موناش استرالیا[2] است و به مدیریت دانش علاقه‌مند است. او عقیده دارد:

«کارهای اخیر انجام‌شده چه در زمینهٔ «فلسفهٔ علم» و چه در زمینهٔ «معرفت‌شناسی اجتماعی»[3] و «جامعه‌شناسی معرفت»[4] می‌توانند بینش‌های نظری مفیدی برای مدیریت دانش ایجاد کند».[5]

به‌طور خلاصه دربارهٔ نسبت معرفت‌شناسی و مدیریت دانش می‌توان گفت:

ـ مدیریت دانش نیاز دارد تا از یک دیدگاه فلسـفی و معرفت‌شـناختی سـازگار با ماهیت مسائلی بهره‌مند باشد که با آن روبه‌رو است.

– مدیریت دانش می‌تواند محمل تعریف مسـائل جدیدی برای فلسـفه و معرفت‌شناسی باشد و در تعامل با فلسفه پایه‌های خود را مستحکم‌تر کند.

۲. دانش و مدیریت آن در وضعیت موجود تمدن غرب

براسـاس شـکل ۳، بی‌شـک هر تمدنی دسـت‌کم یک مسـئلهٔ بنیادین دارد که دیگر مسـائل آن را تحت‌الشعاع خود قرار می‌دهد و به‌طور معمول همهٔ امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری یک تمدن در جهت حل این مسئلهٔ بنیادین به‌کار گرفته می‌شود. مشهور این است که مسئلهٔ بنیادین تمدن غرب

۱. ریشـهٔ بحث‌های معاصر در معرفت‌شناسـی به کارهای رنه دکارت و روش شکاکیت او برمی‌گردد. معرفت‌شناسی معاصـر با تمرکز بر پرسـش از موجه‌بودن دانش در مواجه با شـکاکیت، قویاً از این سـنت دکارتـی پیروی می‌کند. به همین علت سـؤالات دربارهٔ تولید دانش، و اسـتفاده از آن و زمینه‌های دانش، موضوع جانبی برای اکثر تئوری‌پردازها در معرفت‌شناسی است.

2. School of Information Management and Systems, Monash University.

3. Social Epistemology.

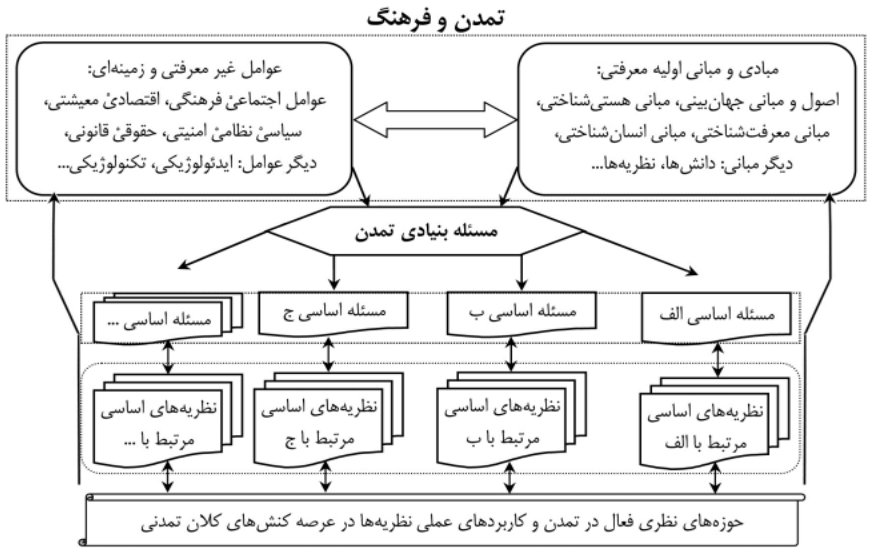
4. Sociology of Knowledge.

۵. جامعه‌شناسـی معرفت بر آن اسـت که معرفت را جامعه‌شناسـی کند، یعنی نشـان دهد که چگونه انواع معرفت یا دعاوی معرفتی به‌نحوی مرتبط، تغذیه‌شـده، یا متأثر، یا تقویم و تعیین‌شـده توسط جامعه‌ای است که در آن روییده و طرح شده است. معرفت‌شناسی اجتماعی بخشی از معرفت‌شناسی است و درپی برقرارکردن نوعی رابط میان معرفت یا همان دعاوی معرفتی و جامعه است (زیبا کلام، ۱۳۸۴: ص۴).

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

تسـخیر عالَم اسـت و این تسـخیر ازطریق تغییر معنا و حتی مبنای علم و دانش و اِعمال مدیریتی خـاص (کارکردگـرا و عمل‌گـرا) روی این نوع علم و دانـش صورت گرفته اسـت. تنها تحلیل‌های تاریخی برای پی‌بردن به نحوهٔ شـکل‌گیری یک مسـئلهٔ بنیادین کافی نیسـتند و به یک نظریهٔ بنیادین روش‌شـناختی نیاز اسـت تا با اسـتفاده از آن، مبانی معرفتـی و عوامل زمینـه‌ای (محیطی، فردی، اجتماعی و ...) به‌صورت هم‌زمان بررسی شوند.

تأمل در ماهیت این سؤال که «مسئلهٔ بنیادی در یک تمدن چگونه شکل می‌گیرد؟» نشان می‌دهد که این یک سؤال بنیادی روش‌شناختی است و باید براساس یک نظریهٔ بنیادین روش‌شناختی پاسخ داده شود. پرسش از چگونگی شکل‌گیری خود مسئله در یک تمدن اهمیت بسیاری دارد؛ زیرا درک نحوهٔ شـکل‌گیری یک مسـئله به‌طور غیرمسـتقیم پاسخ این سؤال را نیز روشـن می‌کند که نظریه‌ها چگونه شـکل می‌گیرند. زیرا نظریه‌ها در اصل راه حل‌هایی هسـتند که در پاسـخ به مسائل اساسی به‌وجود می‌آیند. همچنین، با همین منطق می‌توان حوزه‌هایی از اندیشـه و عمل را ردیابی کرد که با هر نظریه فعال می‌شوند و تأثیر این نظریه‌ها را نه‌تنها می‌توان در طرح مسائل جدید، کشف و ایجاد علـوم و دانش‌هـای جدید و کاربردهای تـازه تحلیل کرد، بلکه می‌توان بازخـورد این نظریات را در مبانی معرفتی و زمینه‌ای اولیه‌ای که مسئله از آنها به‌وجود آمده است نیز بررسی کرد.

شکل ۳. الگوی روش‌شناختی شکل‌گیری مسائل و نظریه‌های اساسی در یک تمدن(با اقتباس از نظریهٔ روش‌شناسی بنیادین حجت‌الاسلام پارسانیا و بسط و اندکی تغییر و اصلاح)
(موسی‌خانی و دیگران، ۱۳۹۲: ص ۱۰)

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

علاوه‌براین، هر مسئلهٔ مهمی که در یک تمدن شکل می‌گیرد به‌نحوی از انحا به مسئلهٔ بنیادی یا سؤال بنیادی آن تمدن بازمی‌گردد و مسئلهٔ بنیادی یا سؤال بنیادی هر تمدن نیز از یک‌سو، ریشه در مبادی، مبانی و اصول معرفتی پذیرفته‌شده در آن تمدن دارد و ازسوی دیگر، به عوامل غیرمعرفتی و بسترهای تاریخی و فرهنگی مؤثر بر شکل‌گیری آن تمدن و عوامل زمینه‌ای موجود در بافت آن تمدن بازمی‌گردد. مسائل گوناگون یک تمدن در طول تاریخ از مسئلهٔ بنیادین آن تمدن زاییده شده و در نظام معنایی حاکم بر آن مسئلهٔ بنیادین معنا می‌شود. نظریه‌های گوناگونی برای حل این مسائل ایجاد می‌شوند و اندیشهٔ عالمان، آن تمدن را هماهنگ و اعمال عاملان مستقر در آن، تمدن را جهت می‌دهند (موسی‌خانی و دیگران، ۱۳۹۲: صص ۱۰-۹).

۲-۱. فرایند مدیریت دانش در ادبیات مدیریت غرب

در ادبیات مدیریت، چرخهٔ حیات یا فرایند مدیریت دانش، مختلف و متعدد بیان شده است که برای نمونه، به مواردی از آنها اشاره می‌شود.

فرایند مدیریت دانش از دیدگاه ویگ: فرایند یا چرخهٔ مدیریت دانش شامل چهار گام اصلی مانند خلق، حفظ، تسهیم و کاربرد است (قلیجلی، ۱۳۸۸: ص ۶۲).

فرایند مدیریت دانش از دیدگاه بیو کویتز و ویلیامز[1]: فرایند مدیریت دانش، به‌طور کلی شامل ایجاد، حفظ و به‌کارگیری دانشی است که برای سازمان ارزش افزوده ایجاد می‌کند (قلیجلی، ۱۳۸۸: ص ۷۲).

فرایند مدیریت دانش از دیدگاه بیرکین شاو و شیهان[2]: فرایند مدیریت دانش شامل ایجاد و خلق، آماده‌سازی، انتشار و تجاری‌سازی است (رضاییان، ۱۳۸۲: ص ۶).

فرایند مدیریت دانش از دیدگاه دالکر: براساس مطالعه و مقایسهٔ رویکردهای قبلی، دالکر فرایند مدیریت دانش یکپارچه را طرح کرده که در جدول زیر ارائه شده است (قلیجلی، ۱۳۸۸: ص ۷۶).

1. Williams.
2. Birkinshaw&Sheehan.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

جدول ۱. فرایند مدیریت دانش یکپارچهٔ دالکر (منطقی و اکبری، ۱۳۹۲: ص ۶۴)

ویگ (۱۹۹۳)	مه یر و زاک (۱۹۹۶)	مک الوری(۱۹۹۹)	بیوکویتز و ویلیامز (۲۰۰۰)	بیرکن شاو و شیهان (۲۰۰۲)	دالکر (۲۰۰۵)
خلق	کسب	یادگیری فردی و گروهی	کسب	خلق	خلق/ کسب
تأمین	پالایش	اعتباریابی بیانیهٔ دانش	کاربرد	آماده‌سازی	خلق/ کسب
تدوین	ذخیره‌سازی/ بازیابی	کسب اطلاعات	یادگیری	انتشار	خلق/ کسب
تبدیل	توزیع	اعتباریابی دانش	کمک	تجاری‌سازی	خلق/ کسب و متنی‌سازی
توزیع	نمایش/ کاربرد	یکپارچگی دانش	ارزیابی	.....	تسهیم، توزیع و دسترسی
کاربرد	.....	.....	ایجاد/ حفظ	.....	درک، کاربرد و به‌روزآوری
تحقق ارزش	.....	.....	.....	.....	.....

۲-۲. پارادایم‌ها و گفتمان‌های موجود در قلمرو مطالعات مدیریت دانش در تمدن غرب

در قلمروی مطالعات مدیریت دانش موجود در تمدن غرب، چهار پارادایم یا گفتمان نظری شناسایی شده‌اند. در پارادایم یا گفتمانِ مسلط که در امتداد پارادایم اثبات‌گرایی مطرح شده و در ادبیات این رشته با نام‌های پارادایم هنجاری، کارکردگرا، نوکردگرا یا عمل‌گرا از آن یاد می‌شود، استعاره‌ای که برای دانش در نظر گرفته می‌شود، دانش به‌مثابه «دارایی» است و تنها به کارکردهای اقتصادی دانش توجه می‌شود. دانش، براساس تفکرات عصر روشنگری معنا می‌شود و نقش آن در سازمان و جامعه چیزی جز پیش‌بینی، کاهش بی‌اطمینانی و تخصیص بهینهٔ منابع نیست. در دیگر گفتمان‌ها، نظیر گفتمان تفسیری یا ساخت‌گرایی، گفتمان انتقادی و گفتمان محاوره‌ای(پست‌مدرن) نیز استعاره‌هایی برای دانش در نظر می‌گیرند و برای آن نقش‌هایی متناسب با مبانی فلسفی خود قائل هستند. خلاصه‌ای از چهار گفتمان موجود در قلمرو مدیریت دانش در جدول ۲ آمده است (موسی‌خانی و دیگران، ۱۳۹۲: صص ۱۴-۱۳).

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

جدول ۲. چهار گفتمان موجود در قلمرو مطالعات مدیریت دانش در تمدن غرب
(Schultz, Leidner 2002:p216 & Schultze, Stabell, 2004: p 556)

		بعد معرفت‌شناختی	
		دوگانگی[1]	دوگانه‌گرایی[2]
بُعد نظم اجتماعی	اختلاف (توافق‌نکردن)[3]	گفتمان محاوره‌ای (پست‌مدرن)[4] استعارهٔ دانش: نظم و انضباط (حدود ۳ درصد از ادبیات) نقش دانش در سازمان‌ها: ساختارشکنی ادعاهای دانش جمع‌بندی‌شده، خلق دانش‌های چندگانه	گفتمان انتقادی[5] استعارهٔ دانش: قدرت (حدود ۱ درصد از ادبیات) نقش دانش در طبقهٔ محروم سازمانی: اصلاح نظم اجتماعی
	اجماع (توافق)[6]	گفتمان ساخت‌گرایی (تفسیری)[7] استعارهٔ دانش: ذهن(حدود ۲۵ درصد از ادبیات) نقش دانش در سازمان‌ها: هماهنگی کنش، بافت مشترک، کشف ارزش‌های یکپارچه، ایجاد فهم	گفتمان نوکارکردگرایی (اثبات‌گرایی هنجاری)[8] استعارهٔ دانش: دارایی (بیش از ۷۰ درصد از ادبیات) نقش دانش در سازمان‌ها: روشنگری پیشرو، پیش‌بینی، کاهش بی‌اطمینانی، تلخیص بهینه منابع

۲-۳. مدل پایه‌های ساختمان دانش

این مدل توسط پروبست، گیلبرت، راوب وروم هارت[9] (۲۰۰۰) به نام «مدل پایه‌های (سنگ بنای) ساختمان مدیریت دانش» نام‌گذاری شده است. طراحان مدل یادشده، مدیریت دانش را به‌صورت سیکلی دینامیکی می‌بینند که در چرخش دائم است. عناصر این مدل عبارت‌اند از:

شناسایی دانش: این مرحله با بیان این پرسش که «آیا می‌دانیم چه می‌دانیم؟» بر روی کشف

1. Duality.
2. Dualism.
3. Dissensus.
4. dialogic(Postmodern) discourse.
5. critical discourse.
6 . Consensus.
7. costructivist (interpretive) discourse.
8. neo-functionalist (Positivist or Normative) discourse
9. Probst, Gilbert, Stephen Raub and kai Romhardt.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

دانش تأکید می‌کند. در این مرحله شناسایی منابع دانش درون و بیرون با هم انجام می‌شود.

کسب دانش: در این مرحله، دانش‌ها را باید از ابزارهای داخلی و خارجی نظیر دانش مشتریان، تولید، همکاران، رقبا و... از منابع شناسایی‌شده در مرحلهٔ شناسایی و کشف به‌دست آورد.

توسعهٔ دانش: این امر شامل توسعهٔ قابلیت‌ها، محصولات، ایده‌های جدید، فرایندها و... و مسائلی ازاین‌دست می‌شود.

تسهیم دانش: مسائلی همچون چگونگی به اشتراک‌گذاری دانش موجود و انتقال آن به محل مناسب و موردنیاز و چگونگی انتقال دانش، به‌گونه‌ای که در سازمان قابل دسترسی و استفاده باشد و نیز چگونگی انتقال دانش از سطح فردی به سطح دانش گروهی و سرانجام سطح دانش سازمانی، ازجمله مواردی است که در دستور کار این بخش از مدیریت دانش قرار می‌گیرد.

استفاده از دانش: در این بخش موانعی بر سر راه استفادهٔ مفید از دانش جدید وجود دارد که باید شناسایی و رفع شوند تا از آن به‌طور عملی در ارائهٔ خدمات و محصولات(دانش) استفاده کرد.

نگهداری دانش: ذخیره، نگهداری و روزآمدکردن دانش در این مرحله انجام می‌گیرد.

ارزیابی دانش: نحوهٔ رسیدن به هدف‌های معین و استفاده از نتایج آن به‌عنوان بازخورد برای تعیین یا اصلاح هدف به این بخش مربوط می‌شود (افرازه، ۱۳۸۶، ص۴۲).

۳. دانش و مدیریت دانش در تمدن دینی؛ مفهوم‌سازی مدیریت دانش دین‌بنیان

کلید درک نسبت دانش و مدیریت در تمدن دینی و مفهوم‌سازی مدیریت دانش دینی، مسئلهٔ بنیادی تمدن دینی، یعنی کشف حقیقت و حرکت جمعی به‌سوی او است. برخلاف تمدن غرب که مسئلهٔ اصلی او سلطه بر عالم است و همه‌چیز در جهت بهره‌برداری و نفع مادی است، در تمدن دینی مسئلهٔ اصلی این است که حق چیست؟ حق مطلق چه چیزی را اراده کرده و ارادهٔ ما چگونه می‌تواند در مسیر ارادهٔ او قرار گیرد و چگونه می‌توان اراده‌های جمعی را در جهت ارادهٔ او بسیج کرد؟ کنش‌های ارادی فردی و اجتماعی انسان‌ها آگاهانه است و به هر میزان آگاهی‌های فردی و اجتماعی یقینی‌تر و حقیقی‌تر باشند، می‌توان امید داشت که این کنش‌ها به ارادهٔ حق نزدیک‌تر شوند و ادارهٔ امور حق و عمل بر محور حق و عدالت انجام گیرد. سازه‌های مفهومی دانش و تدبیر؛ آگاهی و اراده؛ شناخت حق و عمل براساس آن و در یک کلام، دانش و مدیریت در نظام معنایی تمدن دینی و فرهنگ توحیدی، درهم‌تنیده، به‌هم‌پیوسته و دوگان یکدیگر محسوب می‌شوند. برخی از مقدماتی که براساس آنها می‌توان مسئلهٔ مدیریت دانش را به‌عنوان یک واقعیت اجتماعی در تمدن دینی مطرح کرد به شرح زیر هستند:

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

- مدینهٔ اسلام، همان مدینهٔ فاضلهٔ علم و دانش است و کسب دانش‌های مورد نیاز برای تعیُّن تمدن دینی لازم است.
- در حـال حاضـر دانش‌های فراوانی وجـود دارند و روزبه‌روز دانش‌های جدیدی کشـف و انباشـته می‌شـوند که جمع بین آنها برای فرد، گروه و سازمان خاص ممکن نیست و نیاز به همکاری جمعی و تعاون دارد.
- تدبیرهای لازم در زمینهٔ دانش‌های موردنیازِ حال و آیندهٔ تمدن دینی بر عهدهٔ تولیت جامعهٔ دینی است و زمامداران حکومت‌های اسلامی نمی‌توانند و نباید این وظیفه را نادیده بگیرند.
- این تدبیرها بسیار گسترده‌اند و باید در نظامی هماهنگ در سطح خرد (فرد، گروه، سازمان و بین سازمان‌ها) و کلان (ملی و منطقه‌ای و جهانی) به آنها توجه کرد.
- بدون برنامه‌ریـزی و مدیریت در افق جهانی و اتخاذ تصمیم‌های حکیمانه، عملاً نمی‌توان به این مهم دست یافت.

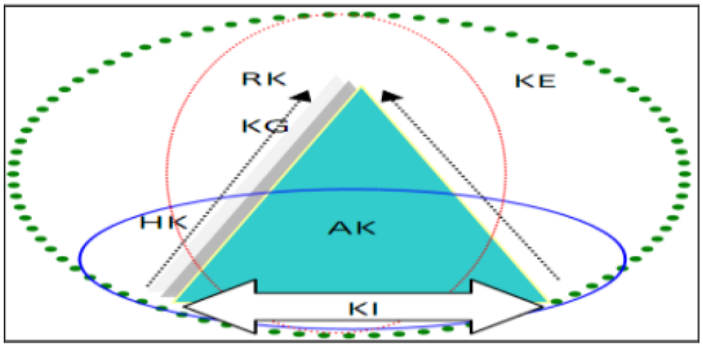
براسـاس مقدمات یادشـده، عقل عملی مسـتقر در تمدن دینی و حاکم بر مدیریت دینی حکم می‌کنـد دانـش را به‌عنـوان یکـی از موضوعات مهـم و حیاتی مدیریت در نظر داشـته و به مسـئلهٔ «مدیریت دانش» به‌عنوان یکی از مسـائل کلیدی در احیای تمدن دینی توجه کنیم (موسـی‌خانی و دیگران، ۱۳۹۲: صص ۳۴-۳۳).

۳-۱. مفهوم‌سازی اسلامی مدیریت دانش

مطابق شکل ۴ به باور مسلمانان، دانش از خدا منشأ می‌گیرد و او آن را به شیوه‌های مختلف نظیر وحی، ادارک حسـی، استدلال، شهود (مشاهده و استنتاج) به انسان منتقل می‌کند. اصل علم، هدیهٔ خدا به بشر ازطریق کانال‌های متعدد مانند وحی به پیامبران و گوش و چشم و قلب به‌عنوان ابزار کسب معرفت اسـت؛ ازاین‌رو، بر فرد مسـلمان اسـت که در راه دانش، فراگیری و آموزش آن به دیگران در راسـتای شناخت و ادای واجبات تکلیفی دینش بکوشد، اما برای ادای آنها به شناخت و اجتهاد در آن تکالیف و اوامر الهی نیاز دارد. این نوع از مدیریت دانش از درک و مفاهیم اسلامی شکل می‌گیرد که توضیح آن ازطریق الگوی کارکردی مدیریت دانش اسلامی ممکن است (العطاس[1]، ۱۹۸۰).

1. Al-Attas.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

آشکارسازی دانش	RK=Revelation Knowledge	هستی دانش	KE=Knowledge Existence
دانش اکتسابی	AK= Acquired Knowledge	رشد دانش	KG= Knowledge Growth
دانش بشری	HK=Human Knowledge	مدیریت دانش	KM= Knowledge Management
کسب دانش		KI=Knowledge Investigation	

شکل ۴. دیدگاه فراگیر و مفهومی اسلام به دانش و معرفت[1] (Muhamadul & Khatijah, 2013: p4)

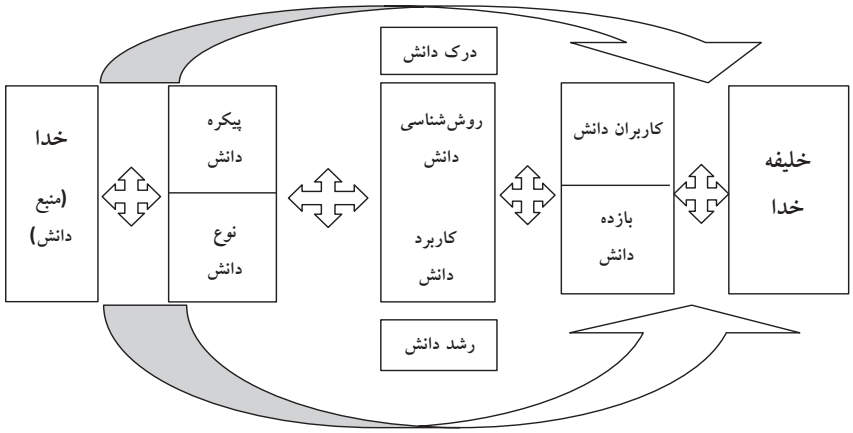
۳-۲. الگوی کارکردی مدیریت دانش اسلامی

در ایـن الگـو، دانش قرین با انسـانیت در نظر گرفته شـده اسـت؛ یعنی انسـان وظیفـه دارد دانش خود را مطابق با نیازها، ضروریات و توانایی‌هایش توسـعه دهد. این رویکرد، روشـی مسـتقیم در جسـت‌وجوی منبع دانش (خدا)[2] G(KS) برگرفته از اجتهاد متخصصان، خبرگان و اجماع سازنده در روشنای تفسیر قرآن است. بازده و خروجی این فرایند باید به اندازهٔ کافی ارزشمند و متقاعدکننده باشـد تا جذب‌کنندهٔ اذهان منطقی و متفکر به‌گونه‌ای باشـد که ارزش‌های خود را بشناسد و آنها را قدر نهند و عملاً برای رسـیدن به افزایش اثربخشی محصولات و دستاوردهای دانش به‌کار بندند تا درنهایت جانشین (خلیفه) خدا[3] VG شوند (اخوان و خادم‌الحسینی، ۱۳۹۲: صص ۱۰۶-۱۰۵).

1. Islamic Conceptualization of knowledge.
2. God (KnowledgeSource).
3. Vicegerent of God.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

کاربران دانش[1]	UK	خدا منبع دانش[2]	G=God KS	رشد دانش[3]	KG	نوع دانش[4]	TK	مدیر موفق[5]	SM
بازده دانش[6]	OK	پیکره دانش[7]	BK	درک دانش[8]	KU	روش‌شناسی دانش[9]	MK	کاربرد دانش[10]	AK

شکل ۵. اثر درک اسلامی از علم و دانش در مدیریت دانش (Muhamadul & Khatijah, 2013: p5)

۳-۳. تبیین مقدماتی مسئلهٔ مدیریت دانش در تمدن دینی

در تمدن دینی در عمل با مسئلهٔ تدبیر، برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و اجرا دربارهٔ امور متنوع مرتبط با نیازهای دانشی جامعه روبه‌رو هستیم. همان‌گونه که جامعه به امنیت، آزادی، عدالت و رشد

1. Users of knowledge.
2. Knowledge Source.
3. Knowledge Growth.
4. Type of Knowledge.
5. Successful Manager.
6. Output of Knowledge.
7. Body Knowledge.
8. Understanding of Knowledge.
9. Methodology of Knowledge.
10. Application of Knowledge.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

اقتصادی نیاز دارد، به دانش و آگاهی نیز محتاج اســت. نیازهای دانشــی ابعــاد مختلفی دارند و به مســائل فرعی گوناگونی تقســیم می‌شوند. مجموعه‌ای از مســائل هماهنگ و مرتبط با تدبیر و ادارهٔ امــور و کنش‌های دانشــی در ادارهٔ امور تمدن دینی را می‌توان جزء مســئلهٔ مدیریت دانش دین‌بنیان قــرار داد. برخی از مســائل مطرح‌شــده در این قلمرو، بنیــادی؛ بعضی، کلیدی و پــاره‌ای دیگر نیز عادی هستند و تا پاسخ برخی از سؤالات بنیادی مرتبط با مطالعات مدیریت دانش دین‌بنیان روشن نشــود، طرح مسائل فرعی موضوعیت ندارد. علاوه‌بر ســؤال‌های بنیادی مطرح‌شده دربارهٔ مدیریت دانش، سؤال‌های مربوط به غایت و فرجام، آرمان و چشم‌انداز، مطلوبیت‌ها، اهداف کیفی و کمی، عوامل بیرونی و درونی تأثیرگذار و مداخله‌کننده و همچنین وسایل، تمهیدات، ابزارها، رسالت‌های عملی و مأموریت‌ها، راهکارها، راهبردها، تاکتیک‌ها، سیاست‌های اجرایی، قواعد، فرایندها، فنون و تکنولوژی‌های مدیریت دانش در تمدن دینی نیز در بدنهٔ این قلمرو قابل طرح هســتند. ذیل عنوان مدیریت دانش دین‌بنیان، باید برای کشف، انتخاب، اکتساب، جذب، ترکیب، درونی‌سازی، ایجاد، خلق و تولید دانش‌ها و همچنین توزیع، نشــر، انتشــار و انتقال آنها در ســطح تمــدن دینی چاره‌ای اندیشید (موسی‌خانی و دیگران، ۱۳۹۲: صص ۳۵-۳۴).

۳-۴. برخی استعاره‌های دانش در تعالیم اسلامی

اســتعاره‌های دانــش در تمدن دینی با اســتعاره‌هایی که در گفتمان‌هــا و پارادایم‌های مدیریت دانش موجود در تمدن غرب از آنها ســخن به میان آمد، متفاوت اســت. این اســتعاره‌ها جایگاه رفیع انواع دانش را در مدیریت دانش دینی نشان می‌دهند.

با توجه به جدول زیر چهار مفهوم انتزاع‌شــده از اســتعاره‌های دانــش در فرهنگ و تمدن دینی، تاحــدودی تفاوت‌هــای نگرش فرهنــگ و تمدن توحیدی را بــه مفهوم مدیریت دانش غربی نشــان می‌دهند. در این مفهوم‌سازی استعاره‌ای، تمایزهای فرهنگی و تمدنی در تمدن دینی نسبت‌به تمدن غرب روشن‌تر از آن است که نیاز به توضیح داشته باشد.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

جدول ۳. مفهوم‌سازی استعاری دانش و مدیریت دانش در تعالیم اسلامی (موسی خانی و دیگران، ۱۳۹۲: ص ۳۷)

دانش به‌مثابه روزی(رزق)	دانش به‌مثابه کلید(مفتاح)	دانش به‌مثابه چراغ(سراج)	دانش به‌مثابه ترازو(میزان)
دانش: رزق و روزی معنوی فرد، سازمان و جامعه. مدیریت دانش به‌مثابه تأمین رزق و روزی و مایهٔ حیات معنوی. مدیر دانش به‌مثابه واسطهٔ رزق	دانش: کلید گشودن قفل‌های بسته و حل مسائل فرد، سازمان و جامعه. مدیریت دانش به‌مثابه شاه‌کلیدی برای بازکردن قفل‌های بسته. مدیر دانش به‌مثابه کلیددار	دانش: چراغ، سراج و نور هدایت فرد، سازمان و جامعه. مدیریت دانش به‌مثابه چلچراغ هدایت و روشنگر مسیر حرکت. مدیر دانش به‌مثابه چراغ‌دار	دانش: ترازو، میزان و معیار سنجش حق فرد، سازمان و جامعه. مدیریت دانش به‌مثابه ابزار حاکمیت حق و تثبیت عدالت. مدیر دانش به‌منزلهٔ قاضی(حاکم) عادل

۳-۵. فرایند مدیریت دانش در منابع اسلامی

با توجه به تعاریفی که از مدیریت دانش در ادبیات رایج نقل شـد، به‌طور کلی می‌توان گفت اسـلام ازمنظـر مدیریت دانش تلاش برای تحقق دانایی‌های کارکنـان، مدیران و ذی‌نفعان درونی و بیرونی سـازمان ازطریق فرایند سکوت، کسب، نگهداری، به‌کارگیری و انتشار دانش، برگرفته از آموزه‌های اسلام برای نیل به اهداف متأثر از نظام ارزشی اسلام است. در منابع اسلامی، برای مدیریت دانش فرایندی بیان شـده است که می‌توان آن را از آیات و روایات به‌دست آورد (منطقی و اکبری، ۱۳۹۲: ص ۶۵).

در منابع اسـلامی آمده اسـت: «مردی خدمت رسـول خدا آمـد و گفت: یا رسـول الله دانش چیسـت؟ فرمود: سکوت‌کردن. گفت: سـپس چه؟ فرمود: گوش‌فرادادن. گفت: سپس چه؟ فرمود: حفظ‌کردن. گفت: سـپس چه؟ فرمود: به آن عمل‌کردن. گفت: سـپس چه ای رسـول خدا؟ فرمود: انتشاردادن». (کلینی، ۱۴۲۹: ج ۱، ص ۴۸)

روایاتی که به فرایند خاصی از مدیریت دانش اشـاره دارد فراوان اسـت. برای نمونه در اینجا به مواردی از آنها اشاره می‌شود.

الف ـ در حدیثی آمده است: «اَوَلُ الْعِلْمِ الْإِنْصات»(دیلمی، ۱۴۰۸ق: ج ۱، ص ۱۵): «اولین فرایند دانش، سکوت است». واژهٔ «انصات» و «سکوت» که در احادیث،نقل شد، می‌تواند حاکی از سـکوتی همراه با تفکر، دقت روی مسائل و شناسـایی دانش باشد؛ به‌عبارت‌دیگر، این سکوت، سـکوت انفعالی نیسـت، بلکه سـکوت فعالانه، همراه با تفکر به منظور شناسایی دانش است. امام

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

صادق (ع) می‌فرمایند: «الصمتُ شعارُ الْمحقِّقینَ»: «سکوت، شعار پژوهشگران است» (مصباح الشریعه، ۱۴۰۰ق: ص ۱۰۱).

ب ـ رسـول اکـرم(ص) دربارۀ کسـب دانش فرمـود: «طَلَـبُ الْعلْـمِ فَرِیضَة علَی کُلِّ مسـلمٍ و مسلِمَه»(مصباح الشریعه، ۱۴۰۰ق: ص ۱۳) «کسب دانش بر هر مرد و زن مسلمان، واجب است».

دومین فرایند مدیریت دانش از منظر اسـلام، استماع و گوش‌دادن برای کسب دانش است؛ یعنی پس از آنکه دانش ضروری سـازمان با سـکوت و تفکر شناسایی شد، لازم است مدیر عالی یا رهبری دانش، که مسئول امور دانشی سازمان است، کارکنان دانشی را برای کسب و تحصیل دانش بسیج کند و از آنها حمایت و تشـویق مادی و معنوی کند. «کسب دانش» به توانمندی‌ها، مهارت‌ها و تمایلات نیروی انسانی مانند تفکر، پرسش، تواضع، صبر و استقامت و امثال آن وابسته است تا کارکنان، دانش موردنیاز سـازمان را کسـب کنند و از صفات و ر فتارهای منفی مانند تکبر، حسـادت، پنهان‌کاری و امثال آن، که مخلّ امور یادگیری هسـتند، اجتنـاب کنند. چنانچه در حدیثی امام صادق طمع، بخل، خودنمایی، تعصب، خودستایی، حقیقت‌گریزی، زحمت لفاظی، کم‌حیایی، فخرفروشی، ترک عمل به دانش را از آفات دانشمندان برشمرده است (مصباح الشریعه، ۱۴۰۰ق: ص ۲۰).

ج ـ پیامبر اسلام(ص) دربارۀ حفظ و نگهداری دانش فرمود: «قَیدوا الْعلْمَ بِالْکتَابَه»: «دانش را با نوشتن، نگهداری کنید» (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ج ۵۸، ص ۱۲۴).

یکـی از فرایندهای مهم در مدیریت دانش، نگهداری دانش اسـت. افراد و سـازمان‌های دانش پس از آنکه دانش موردنیاز خود را کسب کردند، مناسب است آن را حفظ و نگهداری کنند تا مبادا دانش ایجادشـده، از حافظۀ سیستم پاک شود و یا ذهن و حافظۀ افراد آن را فراموش کند. همان‌گونه که گفته شـده اسـت: «لکُلِّ شَـیء آفَة و للْعلْمِ آفات»(حسـینی زبیدی، ۱۴۱۴ق: ج ۱۲، ص۹۸) «هرچیز آفتی دارد اما برای دانش آفات زیادی اسـت». یکی از آفت‌های دانش، فراموشـی اسـت. چنانچه رسول اکرم(ص) فرمودند: «آفَة الْعلْمِ النِّسیان» (برقی، ۱۳۷۱: ج ۱، ص ۱۷).

افـراد یا کارکنان دانشـی می‌توانند دانـش را ازطریق حضور در کلاس‌های آموزشـی و ازطریق وسـایل و امکانـات سـمعی و بصـری، پرسـش، نـگارش و امثـال آن حفـظ و نگهـداری کنند تا هـم به‌صـورت شـخصی از آن نفع ببرند و هم برای افراد و سـازمان‌ها نشـر و توزیـع کنند. زندگی امروز، زندگی سـازمانی است. سـایه و چتر فعالیت سـازمان‌های امروزی دوران تولد تا مرگ افراد را دربر می‌گیرد. گسـتردگی فعالیت سـازمان‌ها نشـان از امکانات، تجهیـزات و آمادگی همه‌جانبۀ سـازمان‌های امروزی اسـت که یکی از مهم‌ترین قلمروهای فعالیـت آن، حفظ و صیانت از دانش سـازمان اسـت. سـازمان‌های امروزی، علاوه‌بر اینکه از روش فردی همانند گفتاری، شـنیداری،

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

پرسشـی و نگارشی،در نگهداری دانش استفاده می‌کنند، با استفاده از تعریف اصطلاحات، حافظهٔ ا لکترونیکـی، دیجیتالی‌کـردن دانـش، جایگزین‌کـردن دی‌وی‌دی‌ها به نوار ویدئویـی و امثال آن، که هر روزه با امکانات و تجهیزات جدیدتر و پیشـرفته‌تری تولید می‌شـوند، می‌توانند دانش لازم و ضـروری خود را حفظ و نگهداری کنند (گیلبرت و دیگران، ۲۰۰۰: ص ۲۷۰)؛ بدین‌ترتیب، یکی از فرایندهـای مدیریـت دانش، نگهداری دانش اسـت. با نگهداری دانش، سـازمان‌ها می‌توانند به طبقه‌بندی و اولویت‌بندی دانش بپردازند و هنگام لزوم آن را به‌کار گیرند و به آن عمل کنند (منطقی و اکبری، ۱۳۹۲: ص ۶۹).

د ـ پیامبـر اسـلام (ص) دربارهٔ عمل و به‌کارگیری دانش فرمـود: «إذا علمَ العالمُ فَلَم یعمل کانَ کَالمصبـاح یضیءُ للنّاس و یحرِقُ نَفسـه»: «هرگاه دانشـمندی دانش خود را بـه‌کار نگیرد، همانند چراغی اسـت که برای مردم روشنی می‌بخشـد، ولی خویشتن را می‌سوزاند» (دیلمی، ۱۴۱۲ق: ج ۱، ص ۱۵).

دانش و عمل با هم رابطه دارند. دانشـی که به‌کار گرفته نشـود، آفت و وبال اسـت. «الْعلْم بِغَیرِ عملٍ وبال» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق: ص ۲۷۹)؛ یعنی زمانی که دانش موردنیاز کسـب و تحصیل شـد، مناسب اسـت مورد اسـتفادهٔ سـازمان‌ها قرار گیرد، مشـکلات آنها را حل کند، فرایند کاری کارکنان را تسهیل کرده، تولید را رونق بخشد و به‌طور کلی، اهداف مادی و معنو ی سازمان را تأمین کند. دانشـی که برای کسب آن زحمت کشـیده شود، هزینهٔ مالی اختصاص داده شود، وقت صرف شود، اما از آن استفاده نشود و منشأ عمل قرار نگیرد، وبال و موجب عذاب و گرفتاری انسان خواهد بود؛ بنابراین، همان‌گونه که فعالیت و عملِ ناآگاهانهٔ افراد، آثار سوء دارد، دانش بدون عمل نیز آثار مخربی را بر زندگی فردی و سازمانی افراد خواهد گذاشت.

هـ ـ رسـول اکرم (ص) در ارتباط با نشـر و اظهار دانش فرمود: «إِذَا ظَهرَت الْبِدع فی أُمتی فَلْیُظْهِرِ الْعالمُ علْمه فَمنْ لَم یفْعلْ فَعَلیه لَعنَةُ اللَّه»: «هنگامی‌که بدعت در میان امت من آشکار شود، دانشمندان باید دانش خود را آشکارکنند؛ دانشمندی که چنین نکند، بر خدا است که وی را لعنت کند».

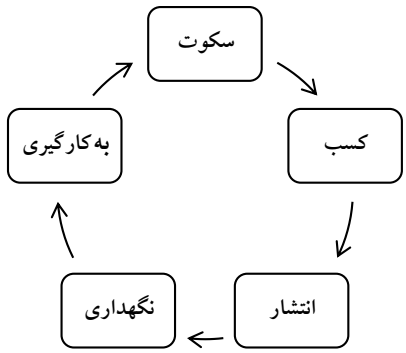
ترویج و گسترش دانش در منابع اسلامی به روش‌های گوناگونی انجام شده و قابل تبیین است. با اسـتفاده از منابع اسـلامی، به‌طور کلی می‌توان انتشـار دانش را به روش رسـمی مانند جلسـات آموزشـی، نامه‌های رسمی، خطبه‌ها و مناظرات و غیررسمی مانند دعا و مناجات، مباحثات درسی دونفره و چندنفره، گفت‌وگوی دوسـتانه، قصه و داسـتان و اشـعار تقسـیم کرد. برای نمونه در منابع اسـلامی نهج‌البلاغـه حاوی خطبه‌ها، نامه‌هـا و کلمات حکمت امیرالمؤمنین علی (ع) اسـت که به‌دست سید رضی جمع‌آوری شده و انتشار یافته است. مجموعه کتب حدیثی اهل بیت (ع) مانند

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

کافی از مرحوم کلینی، من لایحضره الفقیه، شـیخ صدوق، تهذیب و اسـتبصار از شـیخ طوسی در ابواب مختلف عقاید، احکام، اخلاق، جمع‌آوری و منتشر شده است. همچنین، سلسله‌معارفی از عقاید و اخلاق صحیفهٔ سجادیه در قالب دعا انتشار داده شده است.

بدین‌ترتیب، با انتشار دانش، اصل فرایندی مدیریت دانش از منظر منابع اسلامی کامل می‌شود. با تکمیل فرایند مدیریت دانش و خلق دانش نوین و مستمر در سازمان، تصمیم‌گیری بهبود می‌یابد. مزیت رقابتی پایدار برای سـازمان به‌وجود می‌آید و به‌طور کلی، عملکرد سـازمان افزایش می‌یابد. البته فرایندهای مدیریت دانش، پویا و پیوسته است؛ یعنی هر فرایند با فرایند دیگر در ارتباط است و رابطهٔ آن نیز پیوسته است که یکدیگر را پوشش می‌دهد و تکمیل می‌کند. برای نمونه، انتشار دانش، با آنکه خود یک فرایند مسـتقل است، در فرایند حفظ و نگهداری دانش نیز کمک می‌کند و گسسته یا بی‌ارتباط با فرایندهای دیگر نیست.

با استفاده از روایاتی که بدان اشاره شد می‌توان فرایند مدیریت دانش را از منظر اسلام به‌صورت نمودار زیر ارائه کرد:

نمودار۱. فرایند مدیریت دانش با الهام از منابع اسلامی (منطقی و اکبری، ۱۳۹۲: ص ۶۶)

نتیجه‌گیری

درصورتی‌که مبانی معرفت‌شـناختی و سـایر مبانی فلسفی نظریه‌های یک رشتهٔ موجود در علم مدرن و تمدن غرب با مبانی جدیدی که در سایر علوم و تمدن‌ها وجود دارد جایگزین شود می‌توان به نظریات جدیدی دسـت یافت. البته این کار درصورتی سـودمند اسـت که مسـائل آن رشـته نیز متناسـب با مسائل موجود در تمدن موردنظر باشـد تا بتواند نیازی از نیازهای آن تمدن را در عرصهٔ راه حل‌های عملی مدیریت دانش که امری وابسـته به فرهنگ اسـت، برآورده کند. براساس یافته‌ها پر واضح اسـت که مبانی مدیریت دانش اسـلامی با مدیریت دانش غربی تفاوت جدی دارد و این

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

تفاوت‌ها را می‌توان با توجه به مباحث ذکرشـده در نوع نگاه به دانش (و مراحل تحصیل، تسـهیم، نگهـداری، توسـعه و نحوهٔ به‌کارگیـری آن)، نوع نگاه به مدیریت دانش، نوع نگاه به انسـان و عوالم وجود و اصول کلی پارادایم‌های حاکم بر جامعهٔ علمی اسلامی و غربی به‌وضوح مشاهده کرد.

درپی فهم مبانی مدیریت دانش با مراجعه به آیات و روایات، به‌دسـت آمد که سـکوت، کسب دانش، نگهداری دانش، به‌کارگیری دانش و انتشـار دانش، از منظر منابع اسـلامی چرخهٔ حیات یا فرایند مدیریت دانش هسـتند. همچنین، فرایند مزبور از سـکوت تا انتشـار دانش، همگی فرایندی پویا و پیوسـته به‌شـمار می‌روند که توقف و گسسـت در هر چرخه یا فرایند، کل حیات سیستم را به مخاطـره می‌اندازد؛ و برعکس، حرکت مسـتمر و تکاملی دانش، نه‌تنهـا موجب خلق دانش جدید در سـازمان می‌شـود، تصمیم‌گیری را بهبود می‌بخشـد، مزیت رقابتی پایدار را برای سازمان ایجاد می‌کند و به‌طور کلی، عملکرد سازمان را افزایش می‌دهد.

بررسـی‌ها نشـان می‌دهند که با توجه به تفاوت نگرش تمدن دینی نسـبت‌به دانش در مقایسه با تمدن غرب، مسـئلهٔ مدیریت دانش در این تمدن تا حدود زیادی با مسـئلهٔ مدیریت دانش در تمدن غرب متفاوت اسـت. نگرش همه‌جانبهٔ تمدن دینی به دانـش و مدیریت آن (که در بخش‌های قبلی ضمن بیان مبانی و اسـتعاره‌های دینی به فرایند آن پرداختیم)، باعث طرح مسـائل جدیدی می‌شود و به نظریه‌های جدیدی نیاز اسـت که سـابقهٔ قبلی ندارد. حتی اگر صورت‌مسئلهٔ اسلامی و دینی با غرب در قلمرو مدیریت دانش یکسـان باشـد، لزوماً پاسـخ ما به این مسـئله یکسان نخواهد بود و نمی‌توان به‌سادگی راه‌حل‌ها و نظریه‌های موجود را بدون واکاوی مبادی و مبانی آنها به‌طور مستقیم در جامعهٔ دینی به‌کار برد. این سخن به معنای نفی استفاده از تمدن غرب در این زمینه نیست.

همان‌طور که از مطالب بالا نتیجه‌گیری می‌شود، دانش و لوازمش از آغاز دین با آن همراه بوده، لازمهٔ تحقق هدف غایی از آفرینش انسـان و افزار او در این مسـیر اسـت. زمانی‌که انسـان بر مبنای سـاختاری که مدیریت دانش اسـلامی بنا می‌گذارد قادر به مدیریت دانش برای خود شـود، قادر به درک هسـتی خواهد بود. در این راسـتا و در دیدگاه کلان، حضور مدیر دانشـی ارشد اسلامی برای رهبری، نظارت و کنترل باواسطه و بی‌واسطهٔ دانش ضروری است تا از مسیر صحیح و درست خود خارج نشود.

سـنت و سـیرهٔ رسـول خدا و روش ایشـان در ابلاغ وحی به انسـان‌ها، چگونگی دعوت ایشان و مراحل سـه‌گانهٔ دعـوت، تصمیم‌گیری‌های تاریخی ایشـان نظیر غزوهٔ خنـدق، مدیریت هجرت مسـلمانان به حبشـه و روش عرضهٔ دانش اسلامی به نجاشی و مواردی دیگر نظیر آزادسازی اسیران بدر به شرط سوادآموزی به ده نفر از مسلمانان و چگونگی ایجاد تغییر در جامعهٔ جاهلی ریشه‌دار آن

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

روز و ... می‌تواند دست‌مایهٔ تحقیقاتی برای یک نمونه مدیریت دانش موفق باشد. همهٔ این مطالب نشـان‌دهندهٔ نقش اساسی دانش در تمدن دینی است. گویا مدیریت دینی بدون دانش و مدیریت آن ممکن نیسـت. در همهٔ اصول تمدن دینی، اهمیت دانش مانند روشنایی آفتاب، چنان بارز و آشکار است که چون در همه‌جا حضور دارد، از او غفلت می‌شود. این حقیقت به اصل اصیل حق‌محوری در این تمدن بازمی‌گردد که در همهٔ عرصه‌ها و کنش‌های تمدن دینی حضور دارد.

روشـن است که شکل‌گیری مسئلهٔ مدیریت دانش در غرب نیز براساس مبانی معرفتی و عوامل غیرمعرفتی خاصی (نظیر گسـترش جامعهٔ اطلاعاتی و جامعهٔ دانشـی با استفاده از تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی) اسـت که بدون شـناخت این مبانی و عوامل، درک درسـتی از این مسـئله و تئوری‌های وابسته به آن در این تمدن به‌دست نمی‌آید و برای مقایسهٔ این مدیریت دانش با مدیریت دانش مطلوب تمدن دینی نمی‌توان به اشتراک لفظ مدیریت دانش اکتفا کرد.

برای پرهیز از گرفتاری در مغالطه‌های گوناگونی که در قلمرو این مسئله وجود دارد باید به روح معانی حاکم بر الفاظی که این مسـائل را شـرح و بسط می‌دهند، توجه کنیم. شکی نیست که بدون شناخت نظام معنایی که تمدن غرب را به‌وجود آورده، نمی‌توان پارادایم‌ها و رشته‌های علمی موجود در این تمدن (ازجمله رشـتهٔ مدیریت دانش) را که در سایهٔ اقتدار این تمدن به بازتولید نظام معنایی تمدن غرب دامن می‌زند، به‌درستی درک کرد. برخی تفاوت‌ها به تفاوت معنای دانش در تمدن غرب و تمدن دینی باز می‌گردند که در تحلیل مسئلهٔ مدیریت دانش باید به آنها توجه کرد.

معنـا و حتی مبنای اولیهٔ دانش در طول تاریخ، دسـتخوش تحریف‌ها و دگرگونی‌هایی شـده‌اند کـه نمی‌توان این نوع تحریف‌ها را در تحلیل موضوع، مسـئله، روش و هدف رشـتهٔ مدیریت دانش نادیده انگاشت. در قلمرو مطالعات این رشته در تمدن غرب، معنای دانش تحت تأثیر اندیشه‌های معرفت‌شـناختی متنوعـی قـرار گرفته و اجماعـی برای معنای دانـش وجود ندارد، اما آنچه مسـلم اسـت دانش (knowledge) به معنای معرفت عام در نظر گرفته می‌شـود و به دانش‌های تجربی و آزمون‌پذیر (science) محدود نیست.

به‌طور کلی، می‌توان گفت موضوع مدیریت دانش، پدیده‌های اجتماعی هستند. رایانه، فناوری اطلاعـات و نظایر اینها تضمین‌کننـدهٔ موفقیت مدیریت دانش نیسـتند. مدیریت دانش پایان‌ناپذیر است؛ زیرا حرکت از داده به اطلاعات و اطلاعات به دانش هیچ‌گاه پایان نمی‌پذیرد. یکی از دلایلی کـه مدیریت دانـش هرگز پایان نمی‌یابد این اسـت کـه طبقه‌بندی‌های دانش همیشـه درحال‌تغییر اسـت؛ چراکه فناوری‌های جدید، رویکردهای مدیریت و موضوعات مربوط به مشـتریان همیشـه درحال‌تکامل و تحول بوده است.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

کتابنامه

۱. افرازه، عباس؛ بعیدفر، مرضیه. ۱۳۸۶. «سرمایه فکری نقطه اتصال دولت، دانشگاه و صنعت مثال بیلان دانش در دانشگاه». رشد فناوری. دوره ۳. شماره ۱۱. صص۴۱-۴۷.

۲. اخوان، پیمان؛ خادم الحسینی، سید پیمان. ۱۳۹۲. «**تبیین مدیریت دانش از دیدگاه اسلام**». دوفصلنامهٔ علمی پژوهشی مدیریت اسلامی. سال ۲۱. شمارهٔ ۲.

۳. اعرابی، محمد؛ موسوی، سعید. ۱۳۸۸. «**الگوی استراتژیک مدیریت دانش برای ارتقای عملکرد پژوهشگاه‌ها**». فصلنامهٔ پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی. شمارهٔ ۵۱.

۴. ایزدیان، زینب؛ عبدالهی، بیژن؛ کیانی، مراد. ۱۳۹۲. «**الگویی جهت مدیریت شرکت‌های دانش‌بنیان مستقر در پارک‌های علم و فناوری**». فصلنامهٔ تخصصی پارک‌ها و مراکز رشد. سال ۱۰. شمارهٔ ۲۷.

۵. برقی، احمدابن محمد. ۱۳۷۱ق. **المحاسن**. تصحیح جلال‌الدین محدث. قم. دارالکتب الاسلامیه. چ دوم.

۶. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم (مجموعهٔ من کلمات و حکم الإمام علی علیه السلام)، ۱جلد، دار الکتاب الإسلامی ـ قم، چاپ: دوم، ۱۴۱۰ ق.

۷. حسینی زبیدی، محمد مرتضی. ۱۴۱۴ق. تاج العروس من جواهر القاموس. دارلفکر. چاپ اول.

۸. خسروپناه، عبدالحسین؛ پارسانیا، حمید؛ عاشوری، مهدی. ۱۳۹۲. **بررسی فلسفی، فرهنگی و اجتماعی تولید و تکوین علوم انسانی‌اسلامی**. تهران. مؤسسهٔ پژوهشی حکمت و فلسفهٔ ایران.

۹. دیلمی، حسن‌ابن محمد. ۱۴۱۲ق. **اعلام الدین فی صفات المؤمنین**. قم. مؤسسهٔ آل البیت (ع).

۱۰. رضائیان، علی. ۱۳۸۲. «**چرخهٔ حیات دانش**». پیام مدیریت. شمارهٔ ۷ ، ۸.

۱۱. زیباکلام، س. ۱۳۸۴. **معرفت‌شناسی اجتماعی: طرح و نقد مکتب ادینبورا (الإصدار اول)**. تهران. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

۱۲. قلیجلی، بهروز. ۱۳۸۸. **مدیریت دانش**. تهران. سمت.

۱۳. کلینی، محمدبن یعقوب. ۱۴۲۹ق. **الکافی**. قم. دارالحدیث.

۱۴. مجلسی، محمدباقر. ۱۴۰۳ق. **بحارالانوار**. بیروت. دار احیاء التراث العربی. چ دوم.

۱۵. **مصباح الشریعه**. ۱۴۰۰. منسوب به امام صادق(ع). بیروت

۱۶. منطقی، محسن؛ اکبری، ظاهر. ۱۳۹۲. «**مدیریت دانش با الهام از منابع اسلامی**». اسلام و پژوهش‌های مدیریتی. سال ۳. شمارهٔ اول. پیاپی ۷. ص۵۹-۷۶.

۱۷. موسی‌خانی، محمد؛ مانیان، امیر؛ اخگر، بابک؛ جوادی آملی، مرتضی؛ نعمتی شمس آباد، حسنعلی. ۱۳۹۲. **مدیریت دانش دینی(دین‌بنیان): طرح مسئلهٔ «مدیریت دانش» در «تمدن دینی»**. دوفصلنامهٔ علمی ـ تخصصی اسلام و مدیریت. سال ۲. شمارهٔ ۳. صص ۷-۴۲.

۱۸. نعمتی شمس‌آباد، حسنعلی. ۱۳۹۳. «**از مبانی نظری تا نظریه‌های مدیریت دانش: بسط مدل مفهومی تأثیرپذیری مدیریت دانش از تئوری دانش**». اسلام و مدیریت. سال ۲. شمارهٔ ۵. صص ۳۳-۷.

۱۹. نعمتی شمس‌آباد، حسنعلی؛ موسی‌خانی؛ مانیان، محمد امیر. ۱۳۹۴. «**از نظریهٔ دانش (معرفت‌شناسی) تا مدیریت دانش: ارائهٔ مدل مفهومی تأثیرپذیری مدیریت دانش از معرفت‌شناسی**». فصلنامهٔ علوم مدیریت ایران. سال ۹. شمارهٔ ۳۵. صص ۲۵-۴۸.

20. Aarons, J. 2004. **From Philosophy to Knowledge Management and Back Again**. Federal Knowledge Working Group (KMWG). wiki. NASA. Retrieved 2012. from http: //wiki.nasa. gov/cm/: http: //wiki.nasa. gov/cm/Federal Knowledge Working Group (KMWG).wiki/1001867 main_Aarins J 2004. pdf.

21. AL-Attas, S.M. and A.-N. Al-Attas. 1980. **The Concept of Education in Islam: A Framework for an Islamic Philosophy of Education**. Kuala Lumpur: Muslim Youth Movement of Malaysia (ABIM). (reprint, Kuala Lumpur: International Institute of Islamic Thought and Civilization (ISTAC)) www.mef-ca. org/files/**attas**-textfinal. Pdf.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]

22. Cohen, Wesley & Leviathan. 1990. "Absorptive Capacity: A New Perspective On Learning And Innovation". **Administrative Science Quarterly**. voI.35: P 128-152.
23. Davenport, T. H., & Prusak, L. 1998**. Working Knowledge: How organizations manage what they know**. Boston, MA: Harvard Business School Press.
24. Hatch J. Defining organizational knowledge: Turning individual knowledge into organizational intellectual capital. Retrieved 24 April 2012 from: http://knol.google.com/k/, jamie-hatch/definingorganizationalknowledge/ 1pcw8flfr6sz5/2. 2010.
25. Iivari, J. 2000. "Reflections on the Role of Knowledge Management in information Economy. In I. B. Linger (Ed.)". **Australian Conference for Knowledge Management and Intelligent Decision Support**. Melbourne. Australia: Knowledge Management for Information Communities.
26. Muhamadul Bakir Hj. Yaakuba, Khatijah Othmanb , Ahmad F. Yousifc. 2013. "A Preview on the Conceptualization of Contemporary Knowledge from Islamic Knowledge Management Perspective". **Journal of Emerging Economies and Islamic Research**. www.jeeir.com.
27. Nonaka, I., & Takeuchi, H. 1995. **The Knowledge-creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation**. OUP USA: Oxford University Press.
28. Probst, Gilbert, Stephen Raub and kai Romhardt. 2000. "Managing Knowledge". Building Blocks for Success. P 30.
29. Rumizen, M. 2002. **The Complete Idiot's Guide to Knowledge Management**. Hemel Hempstead: Prentice Hall.
30. Schultze, U. & D. E. Leidner. 2002, September. "Studying Knowledge Management in Information Systems Research: Discourses and Theoretical Assumptions**". Mis Quarterly**. 26(3). P.213-242.
31. Schultze, U. & C. Stabell. 2004. "Knowing What You Don't Know? Discourses and Contradictions in Knowledge Management Resarch". **Journal of Management.**
32. Sveiby, K.-E. 1994. **Towards a Knowledge Perspective on Organisation**. Doctoral Dissertation: Department of Business Administration University of Stockholm.
33. Wiig.Karl.M. 1999. **Knowledge management: an emerging discipline rooted in a long history**. Knowledge Research Institute.Inc.1999.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1395.2.3.2.2]